

σπουδαιότητα διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τῆς Ἀγωγῆς. Αὕτη θέτει ὡς κέντρον τῆς ὅλης διδασκαλίας τὰ φρονηματιστικά, πάντα δὲ τὰ λοιπὰ μαθήματα σχετίζονται πρὸς ταῦτ' ἀμέσως ἢ ἐμμέσως. Διὰ τοῦτο αἱ ἐν τοῖς φρονηματιστικοῖς μαθήμασι γινώμεναι παραστάσεις καὶ γνώσεις ἀναπλάττονται καὶ διαφωτίζονται πανταχόθεν οὕτω δὲ κτῶνται μεγίστην σαφήνειαν καὶ δύναμιν καὶ ὑπερτεροῦσιν ἀπὸ τῆς ἐπόψεως ταύτης πάσης ἄλλης ομάδος παραστάσεων. Τοῦτο δὲ καὶ πρέπει γὰρ συμβαίνει, διότι αἱ παραστάσεις αὗται ἀναφέρονται εἰς τὰς σχέσεις τοῦ ἀτόμου πρὸς τὸν πλησίον, τὴν ὅλην ἀνθρωπότητα καὶ τὸν Θεόν, κατ' ἀκολουθίαν δὲ ταύταις πρέπει γὰρ ὑποτάσσεται ἡ βούλησις, ὅπως ἀπαιτεῖ ὁ σκοπὸς τῆς Ἀγωγῆς. Συμβαίνει δὲ τοῦτο, ὅταν ὁ ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ μαθητοῦ θρησκευτικὸς καὶ ἠθικὸς κύκλος τῶν παραστάσεων ἔχη τὴν ἀπαιτουμένην ἰσχύιν. ἥτις πολὺ πάλιν προάγεται ἀκριβῶς διὰ τῆς ὀρθῆς συγκεντρώσεως.

3. Τὸ πρόγραμμα.

I. Τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα. Ἀφοῦ ἤδη ἐμάχομεν πῶς θὰ ἐκλέγωμεν καὶ θὰ διατάττωμεν παραλλήλως καὶ ἐπαλλήλως τὴν διδακτέαν ὕλην εὐκόλως δυνάμεθα γὰρ ἐννοήσωμεν καὶ πῶς πρέπει γὰρ εἶναι συστηματικὸν τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα τοῦ παιδαγωγοῦντος σχολείου. Τὸ πρόγραμμα τοῦτο κατ' ἀνάγκην πρέπει γὰρ ἀκολουθεῖν καὶ γὰρ φυλάττει ἀπαρεγκλίτως τὰς ἀρχάς, τὰς ὁποίας ἐθέσαμεν εἰς τὰ τρία προηγούμενα κεφάλαια· κατὰ ταῦτα ἡ ὕλη, τὴν ὁποίαν θὰ περιλαμβάνη, πρέπει γὰρ εἶναι ἐκλελεγμένη, ὅπως ἐδηλώθη ἐν τῷ περὶ τῆς ἐκλογῆς τῆς ὕλης κεφάλαιῳ, καὶ εἶναι ἐπαλλήλως μὲν διατεταγμένη κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς προπαιδείας, παραλλήλως δὲ κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς συγκεντρώσεως. Καθ' ὅλου δυνάμεθα γὰρ διακρίνωμεν τὰκόλουθα εἶδη τῶν προγραμμάτων :

1) Ἐκεῖνο, καθ' ὃ διαιροῦμεν τὴν ἐξ ἐκστού μαθήματος διδακτέαν ὕλην εἰς τόσα κύρια τμήματα, ὅσα εἶναι καὶ τὰ ἔτη, καθ' ἃ τὸ μάθημα τοῦτο πρέπει γὰρ διδασθῆναι, ἰσχύομεν δὲ δι' ἕκαστον ἔτος ἐν τῶν τμημάτων τούτων, τὸ ὁποῖον δὲν ἐπαναλαμβάνεται μετὰ ταῦτ' εἰς ἄλλην τάξιν ἐπὶ τῷ σκοπῷ βαρυτέρας ἐπεξεργασίας, ἀλλὰ μόνον ὑπὸ τύπον ἐπαναλήψεως· τὰ δὲ διάφορα μαθήματα δὲν ἀρχίζομεν ἀμέσως ἐξ ἀρχῆς, ἀλλ' ἀναλόγως τῶν δυσχερειῶν, ὅς διὰ τὴν κατανόησιν τῶν παρουσιάξουσιν ἐμφανίζονται ταῦτα ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς τὸ πρόγραμμα· οὕτως, ἀφοῦ διδάξωμεν κατὰ τὰ τρία πρῶτα σχολικὰ ἔτη τὴν φρονηματιστικὴν ὕλην, περὶ τῆς ὁποίας εἶπομεν ἀνωτέρω, ἀρχίζομεν τὴν διδασκαλίαν τῆς πραγματικῆς Ἱστορίας ἀπὸ τοῦ τετάρτου σχολικοῦ ἔτους· μετὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀριθμητικῆς εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις δι-

διεσκομην εἰς τὰς ἀνωτέρας τὴν Γεωμετρίαν κ.λ. Τὸ χαρακτηριστικὸν ἄρα τοῦ εἴδους τούτου τῶν προγραμμάτων εἶναι : α') ὅτι εἰς τὰς ἀρχὰς ἐξ ἀρχῆς διδασκόμενα μαθήματα προστίθενται βραβυδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἄλλα καὶ β') ὅτι ἕκαστον τμήμα ἕκαστου μαθήματος ἀπαξ ἐμφανίζεται ἐν τινὶ τάξει, δὲν ἀφιεροῦνται δὲ πρὸς νέαν κανονικὴν ἐπεξεργασίαν αὐτοῦ χρόνος εἰς ἄλλην τινὰ τάξιν. Συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς ταύτας εἶναι ἐν τισὶ συντάγμασι τὰ παρ' ἡμῖν ἰσχύοντα «προγράμματα παντὸς εἴδους πλήθων δημοτικῶν σχολείων ἀρρένων καὶ θηλέων» τοῦ 1913, ὁρίζοντα διὰ μὲν τὰ θρησκευτικὰ χρόνον ἐνάμηνος τῆς κανονικῆς διδασκαλίας τὸ τρίτον σχολικὸν ἔτος, διδασκτέαν δ' ἐκ τούτου ἕλην διὰ μὲν τὴν τρίτην τάξιν Ἱστορίας ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, διὰ τὴν τετάρτην Ἱστορίας ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης, διὰ τὴν πέμπτην Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν καὶ διὰ τὴν ἕκτην λειτουργικὴν καὶ Κατήχησιν, διὰ δὲ τὴν Ἱστορίαν χρόνον ἐνάμηνος τὴν τρίτην τάξιν, διδασκτέαν δ' ἕλην διὰ ταύτην μὲν τὴν τάξιν τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος, διὰ τὴν τετάρτην τάξιν τὴν Ἑλληνικὴν Ἱστορίαν μέχρι τῆς βασιτείας τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τοῦ Ρωμαίου, διὰ τὴν πέμπτην τάξιν τὴν Ἑλληνικὴν Ἱστορίαν μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ διὰ τὴν ἕκτην τάξιν τὴν Ἑλληνικὴν Ἱστορίαν μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν. Τῆς κατὰ τὰς ἀρχὰς ταύτας συντάξεως τῶν προγραμμάτων ὑπερμειχρὸς πρὸ πάντων εἶναι ἡ Ἑρβαρτιανὴ σχολή.

2. Ἐκεῖνο κατ' ὃ τὰ ἔτη, ἅπαντα ἔχει εἰς τὴν διάθεσίν του ἕκαστον σχολεῖον διαχωρῶνται εἰς δύο ἢ καὶ πλείονας ἐπίστευ κύκλους· ἐν ἑκάστῳ τῶν κύκλων τούτων διδάσκειται ἡ ἕλη ἕκαστου μαθήματος ἀπὸ τῆς ἀρχῆς μέχρι τοῦ πέρατος αὐτῆς, ἐπαναλαμβάνεται δ' αὐτὴ καὶ κατὰ τὸν ἐπόμενον κύκλον, μετὰ μόνης τῆς διαφορᾶς, ὅτι ἐν μὲν τῷ πρώτῳ διδάσκονται τῆς ἕλης ταύτης τὰ ἀπλοῦστερα καὶ διὰ τοὺς μαθητὰς εὐλαμπότερα, ἐν δὲ τοῖς ἐπομένοις ἐκαστοτε τὰ δυσχερέστερα, ἐπαναλαμβανομένων καὶ τῶν κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον διδασκθέντων· τὴν κατὰ τὸν τρόπον τούτον διάταξιν τῆς διδασκαλίας ἕλης καλοῦμεν συνήθως διάταξιν κατὰ συγκεντρικοὺς κύκλους. Συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχὴν ταύτην ἔχει συγταχθῆ κατὰ τὸ πλείστον τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα τῶν μαθημάτων τοῦ πλήρους Δημοτικοῦ Σχολείου τῶν ἀρρένων, τὸ ἐκδοθὲν τῷ 1890 ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Χαρισίου Παπαμάργου, Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ τῶν δημοτικῶν σχολείων κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. Κατὰ τοῦτο ἀποτελοῦνται δύο κύκλοι ἱστορικῆς διδασκαλίας, εἰς ἐν τῇ τετάρτῃ καὶ τῇ πέμπτῃ τάξει καὶ ἕτερος ἐν τῇ ἕκτῃ τάξει, τῆς δὲ ἑσθῆς Ἱστορίας τρεῖς κύκλοι, εἰς διὰ τὴν πρώτην καὶ τὴν δευτέραν τάξιν, εἰς διὰ τὴν τρίτην καὶ τὴν τετάρτην καὶ εἰς διὰ τὴν πέμπτην τάξιν. Ἀλλὰ καὶ τὰ νῦν ἰσχύοντα «προγράμματα παντὸς εἴδους πλήθων δη-

μοτικῶν σχολείων» ἀκολουθοῦσιν ἐν τισὶ τὴν ἀρχὴν ταύτην· οὕτω π.χ. προκειμένου περὶ τῆς Γεωγραφίας, ὁρίζεται διὰ τὴν τρίτην τάξιν δι-
δακτέα ὕλη πλὴν ἄλλων «ὁ νομὸς τοῦ μαθητοῦ, οἱ ἄλλοι νομοὶ τοῦ
Κράτους μετὰ τῶν προτεγουσῶν αὐτῶν καὶ τῶν τόπων. περὶ ὧν ἐγένετο
λόγος ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς ἱστορίας», διὰ τὴν τετάρτην «ἡ Ἑλ-
λάς, γενικὴ ἐπισκόπησις τῆς Ἑλλάδος. Ὅρια, φυσικὴ καὶ πολιτικὴ
διαίρεσις, ἐπανάληψις τοῦ νομοῦ τοῦ μαθητοῦ, λεπτομερὴς ἐξέτασις
τῶν ἄλλων νομῶν τοῦ Κράτους», καὶ πάλιν διὰ τὴν ἕκτην τάξιν «ἡ
Ἑλλάς. Θέσις τῆς Ἑλλάδος, φυσικὴ ταύτης διαίρεσις, ἡ διάπλασις
τῆς παραλίας καὶ ἡ διαμύρφωσις τοῦ ἐδάφους τῆς Ἑλλάδος» κλ.κλ.

β. Ἐκεῖνο, καὶ ὃ συνδυάζονται τὰνωτέρω εἶδη τῶν προγραμ-
μάτων καὶ εἰς τινα μὲν μαθήματα προτιμᾶται ἡ πρώτη διάταξις τῆς
ὕλης, εἰς ἄλλα δὲ ἡ κατὰ συγκεντρωτοὺς κύκλους, ἀναλόγως τῆς
φύσεως ἐκάστου.

Τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα, τὸ ὁποῖον κατὰ τὰνωτέρω περιέχει τὸ
ποσὸν τῆς ὕλης, ἣτις πρέπει νὰ διδαχθῇ ἐν ἐκάστῳ σχολεῖῳ καὶ ἐν ἐκά-
στη τάξει αὐτοῦ, ὁρίζει δὲ καὶ τὴν σειράν, ἣν πρέπει νὰκολουθῶμεν
ἐν ἐκάστῳ μαθήματι, ὁρίζει καὶ τὸν χρόνον, ὅστις δι' ἕκαστον μάθημα
ἐν τῷ συνόλῳ καὶ κατὰ τάξεις προορίζεται, ἐκδίδεται δ' ὑπὸ τοῦ ἄρ-
μοδίου Ὑπουργείου καὶ πρὸς τοῦτο εἶναι ὑποχρεωμένοι πάντες οἱ δι-
δάσκαλοι νὰ συμμορφῶνται· ἴδιον ἔργον τοῦ συλλόγου τῶν ἐν τινι
σχολεῖῳ διδασκόντων εἶναι, ἵνα ἐπὶ τῇ βίᾳ τούτου κανονίσῃ

II. **Τὸ ὥρολόγιον πρόγραμμα** (*) τὸ πρόγραμμα τοῦτο ὁρίζει εἰς τί-
νας ὥρας ἐκάστης ἡμέρας ἵνα διδίσκῃται ἕκαστον μάθημα. Κατὰ τὴν
σύνταξιν τοῦ προγράμματος τούτου πρέπει νὰ ἔχωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν
τὰκόλουθα :

α') **Δι' ἕκαστον μάθημα** πρέπει νὰ ὁρίζηται ὁ καταλληλότετος
πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ χρόνος· διὰ
τὰ μαθήματ' ἐκεῖνα δι' ἃ ἀπαιτεῖται μεγαλυτέρα ἐντασις τῆς προσοχῆς
τοῦ μαθητοῦ, ὅπως εἶναι τὰ γλωσσικὰ μαθήματα καὶ ἡ ἀριθμητικὴ.
ὁ καταλληλότετος πρὸς διδασκαλίαν χρόνος εἶναι αἱ πρὸ τῆς μεσημ-
βρίας ὥραι, καὶ δὴ αἱ πρῶται, ὅποτε οἱ μαθηταὶ εἶναι ἀκμαιότεροι
διὰ τὴν κατὰ τὴν προηγουμένην νύκτα ἀνάπασιν.

β') **Μεθ' ἕκαστον δυσχερέστερον μάθημα** πρέπει νὰ τάσσηται
ἄλλο εὐχερέστερον, οὕτω π.χ. μετὰ τὴν ἀριθμητικὴν γραφὴν ἢ χει-
ροτεχνικὴν τὴν ἐργασίαν, ἵνα μὴ ἐκ τῆς συσσωρεύσεως πλειόνων δυσχε-
ρῶν μαθημάτων καταπονῶνται πολὺ οἱ μαθηταί.

γ') **Μαθήματα, ἅτινα διδάσκονται** δις ἢ τρις τῆς ἐβδομάδος εἶναι

(*) Πρὸς. Μ. Offner: Ἡ πνευματικὴ τοῦ μαθητοῦ κόπωσις, ἐξελ. λημισθεῖσα
ὑπὸ Δημ. Γεωργακάνη, σελ. 78 καὶ ἐπ. (Σ.Μ.)

προτιμώτερον, ὅπως ἀπέδειξαν αἱ νεώτεραι ἐρευναι, νὰ τάσσονται εἰς δύο ἢ τρεῖς ἀλλεπαλλήλους ἡμέρας καὶ οὐχί, ὅπως συνήθως γίνεται, Δευτέραν, Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν ἢ Τρίτην, Πέμπτην καὶ Σάββατον. (Διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο παρβλ. τὸ κατωτέρω κεφάλαιον «Διευκόλυνσις τῆς ἀπομνημονεύσεως»).

δ) Τὸ ὥρολόγιον πρόγραμμαι πρέπει νὰ ποικιλείη πᾶν τὸ δυνάμενον νὰ ἐπιδράσῃ ἐπιβλαβῶς ἐπὶ τὴν ὑγίαν τῶν μαθητῶν· πρὸς τοῦτο :

1) Ἐκαστον μάθημα δὲν πρέπει νὰ διαρκῆ εἰς μὲν τὰς κατωτέρας τάξεις περισσότερον τῶν 30, εἰς δὲ τὰς ἀνωτέρας περισσότερον τῶν 45 λεπτῶν τῆς ὥρας· ἐκ τοῦ περιορισμοῦ τούτου τὰ μαθήματα οὐδὲν ἔχουσι νὰ ἐπιμνησθῶσι, μᾶλλον δ' ἀφελούνηται, διότι οἱ μαθηταὶ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ μαθήματος ἀκμαῖοι ὄντες, ἐργάζονται ἐντατικώτερον.

2) Μετ' ἑκαστον μάθημα ὁρίζεται διάλειμμα πρὸς ἀνάπαυσιν τῶν μαθητῶν καὶ κατάλληλον ἀερισμὸν τῆς αἰθούσης τῆς διδασκαλίας· ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἑκαστον διάλειμμα διαρκεῖ, εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἔχουσιν ἤδη ἐργασθῆ οἱ μαθηταὶ καὶ πρὸς τὸν κόπον, εἰς ὃν ἐκ τῆς προηγουμένης ἐργασίας ὑπεβλήθησαν· οὕτω διὰ μὲν τὸ πρῶτον π. μ. διάλειμμα ἀρκούσι 10 λεπτά, διὰ τὸ δεύτερον ἀπαιτοῦνται τοῦλάχιστον 15 λεπτά καὶ διὰ τὸ τρίτον τοῦλάχιστον 20 λεπτά· ἐὰν ἑκαστον μάθημα διαρκῆ ὅσον χρόνον εἴσομεν προηγουμένως, δύναται εὐκόλως νὰ ἐξευρεθῆ ὁ ἀναγκαῖος διὰ τὰ διαλείμματα χρόνος.

3) Διὰ νὰ κατορθωθῆ κατὰ τὸν χρόνον τοῦ διαιρήματος νὰναλάβωσι τὰς δασκνηθείσας δυνάμεις οἱ μαθηταὶ, δὲν πρέπει νὰ ἐπιτρέπεται εἰς αὐτοὺς κατὰ ταῦτων νὰσχολῶνται εἰς τὴν γυμναστικὴν, εἰς κοπιώδεις παιδιὰς ἢ εἰς μελέτην τοῦ μαθήματος τῆς ἀκολουθοῦσας ὥρας, οὐδὲ νὰ παραμένωσιν, ἐφ' ὅσον τοῦλάχιστον ὁ καιρὸς ἐπιτρέπει, εἰς τὴν αἰθούσαν τῆς διδασκαλίας.

4) Τὰ μετὰ μεσημβρίαν μαθήματα εἶναι καλὸν καὶ ὕλιον τὸ ἔτος, ἐὰν δὲ τοῦτο εἶναι ἀδύνατον, τοῦλάχιστον κατὰ τοὺς μῆνας τοῦ θε-
ρους νᾶρχονται ἀπὸ τῆς 3ης ὥρας, διὰ νὰ ἔχη συντελεσθῆ ἐν τῷ με-
ταξὺ ἢ πέρις τῶν μαθητῶν.

4) Τὸ μάθημα τῆς Γυμναστικῆς πρέπει νὰ τάσσεται εἰς τὰς τε-
λευταίας ὥρας τῶν πρὸ τῆς μεσημβρίας ἢ μετὰ ταύτην μαθημάτων· ἐν-
πάση δὲ περιπτώσει δὲν ἐπιτρέπεται νᾶρχώμεθα τῶν μετὰ μεσημ-
βριαν μαθημάτων διὰ τοῦ μαθήματος τούτου.

ε) Εἰς δὲ τὰ σχολεῖα, εἰς ἃ ὑπάρχουσι συνδιδασκούμεναι τάξεις πρέ-
πει νὰ φροντίζωμεν νὰ εὕρισκομέν κατάλληλα θέματα σιωπηλῆς ἐνα-
σχολήσεως διὰ τοὺς μαθηταίς, μετ' ὧν δὲν ἀσχολοῦμεθ' ἀμέσως καὶ
νὰ ἐναλλάσσωμεν καταλλήλως τὸν χρόνον τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς
σιωπηλῆς ἐνασχολήσεως.

γ) Ἐπεξεργασία τῆς ὕλης.

Ἡ ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ τῆς διδασκαλίας ἐξαρτᾶται τέλος, κατὰ τὸ πλεῖστον, καὶ ἀπὸ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐπεξεργαζόμεθα τὴν διδασκαλίαν ὕλην.

1. Η ΜΕΘΟΔΟΣ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΕΝ ΓΕΝΕΙ

α) Παροχὴ ὀρθῶν γνώσεων.

Πρὸ παντὸς ὀφείλομεν οὕτω νὰ παριστῶμεν τὰ πράγματα κατὰ τὴν διδασκαλίαν, ὥστε οἱ μαθηταὶ νὰ ποικίωσιν ὀρθὰς τούτων γνώσεις, διότι ἐσφαλμένα ἐποπτεῖται καὶ ἐσφαλμένα γενικεύσεις μᾶλλον κωλύουσι τὴν ἐν τῷ βίῳ δρασίην ἢ ὠφελοῦσιν αὐτήν, καὶ δυσχεραίνουν ἀποτελεσματικὴν περαιτέρω μόρφωσιν, οὕτω δὲ καὶ τὴν γένεσιν τοῦ διαφέροντος. Ἡ ὀρθότης δ' ὅμως τῶν γνώσεων ἐξαρτᾶται κυρίως ἐκ τούτου, ἐὰν δηλ. οἱ μαθηταὶ κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν διαφόρων ἀντικειμένων ἀκριβῶς παρατηρῶσι καὶ ἐρευνῶσι τὰ μέρη καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλα σχέσιν αὐτῶν, καὶ ἐὰν κατὰ τὰς γενικεύσεις ἐπιμελῶς συγκρίνωσι πρὸς ἀλλήλας τὰς συγκεκριμένας περιπτώσεις πρὸς εὑρεσιν τοῦ οὐσιώδους (Προβλ. τόμ. I ἐν σελ. 88 καὶ 89, καὶ 166 καὶ 87.).

β) Διευκολύνσεις τῆς κατανοήσεως.

Καθήκον προσέτι τοῦ διδασκάλου εἶναι νὰ διευκολύνῃ εἰς τὸν μαθητὴν κατὰ τὸ δυνατόν τὴν κατανοήσιν τοῦ διδακτέου. Ὡς γνωστὸν, ἡ εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἀνθρώπου δύναμις καὶ ὁ χρόνος εἶναι πολὺ περιορισμένα, ὥστε μόνον οὕτως εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ ἰκανή πως μόρφωσις, ἐτι δ' ἀπὸ τῆς εὐκολίας τῆς κατανοήσεως ἐξαρτᾶται καὶ ἡ γένεσις ἀμέσου διαφέροντος, ὅπερ πρὸ παντὸς ἐπιδιώκομεν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ.

Ἰί πρέπει νὰ πράττωμεν, ὅπως διευκολύνωμεν, κατὰ τὸ δυνατόν τὴν ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ ἀπόκτησιν γνώσεων γνωρίζομεν ἤδη: Πρὸ παντὸς πρέπει νὰ ἔχωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν ὅσα ἐμάθομεν ἐν τῇ Ψυχολογίᾳ τοῦ λόγου ὄντος περὶ τῆς ἀφομοιώσεως, τῆς προσδοκίας, τῆς προσοχῆς, τοῦ διαφέροντος καὶ τῆς ἀψιθυμίας, ὡς πρὸς τὴν ἐπεξεργασίαν τῆς ὕλης. Ὡσαύτως διὰ τὴν εὐκολίαν τῆς κατανοήσεως εἶναι ἀναγκαῖον νὰ φέρωμεν κατὰ τὴν διδασκαλίαν τὰ διάφορα ἀντικείμενα πρὸ τῶν αἰσθησέων τῶν μαθητῶν καὶ νὰ ἐξάγωμεν τὸ γενικὸν ἐκ μερικῶν συγκεκριμένων περιπτώσεων.